

REENKARNASYON BEŞERİ RUHUN ÖLÜMSÜZLÜK ARZUSUNU TATMİN EDER Mİ?

Arş.Gör. Metin YASA*

Doğrusu Daya Shanker, ölüm üzerine yazdıklarında oldukça haklı görünüyor:

Bilim çağında yaşıyoruz....Bilim, evren güçlerini yenmekle kalmadı, onları insanların hizmetine sunmayı da başardı. Aya çıktık. Güneşin güç ve enerjisini çekip kontrol edebiliyoruz. Güneş, ay, okyanus ve rüzgarlar hepsi emrimizde. İnsanlığı yok edecek, yeryüzünde hayat izi bırakmayacak silahlar geliştirdik. Bilimin yardımıyla insanın acı ve dertlerini en aza indirdedik. Köre göz, sağıra kulak, lala dil, kötürüme bacak taktık. Hayat üretiyor, bedeni asırlarca koruyabiliyoruz. Fakat ölümü yenebiliyor muyuz?¹

Ölümün bilincinde olan insan, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de onu bir son olarak görmemenin kavgasını vermektedir. Kaynağını, bir anlamda, böyle bir kavgadan alan ölümsüzlük arzusu, kavgasını veren insanın karşısına, her çağda temel bir sorun olarak çıkmaktadır.

Beşeri ruhun ölümsüzlük arzusunun nasıl tatmin edilmesi gerektiği sorusuna, insanın değerler dünyasını oluşturan din ve düşünce tarihinde farklı cevaplar verilmiştir. Bu cevaplardan biri de kuşkusuz, bu makalenin konusunu oluşturan reenkarnasyon inancıdır.

Farklı adlarla anılan reenkarnasyonun, kaynağı hakkında da her biri dikkate değer oldukça değişik teoriler geliştirilmiş olmakla birlikte², ölüm ötesi hayat inancı olmayan insanın ölümsüzlük arzusunu tatmin

* O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi.

¹ Daya Sankar, "Conquering Death", Perspectives on Death and Dying Cross-cultural and Multi- Disciplinary Views, (ed. by Arthur Berger and others), The Charles Press, Publishers Inc., Philadelphia 1989, s.101.

² Bkn.: M. Şemseddin Günaltay, Felsefe-i Ula İspat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri, İnsan Yayınları, İstanbul 1994, s. 163; Turan Koç, Ölümsüzlük Düşüncesi, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 141.

etme gayesinin bir ürünü olduğu iddiası yeterince makul görünüyor; diğer nedenler, insanın kendi var oluşuna bir anlam katmayı da içeren bu nedene oranla, ikinci derece işlevseldirler.

Beşeri ruhun ölümsüzlük arzusunu tatmin etmeye yönelik cevapları, bir açıdan, dörde ayırmak mümkündür:

i- Reenkarnasyon vardır, ölüm ötesi hayat yoktur. Bu anlayış, sonlu ben, sonsuz ben'de yok olacaktır anlamını içerir.

ii- Reenkarnasyon yoktur, ölüm ötesi hayat vardır. İçinde ruhun ölümsüzlüğü, bedenın yenidendirilişı, sorgulama, cennet, araf ve cehennem gibi kimi eskatolojik deyimleri de içeren bu söyleme göre, sonlu ben, ölüm ötesi hayatta, kendini kaybetmeden, sonsuzca var olacaktır.

iii- Hem reenkarnasyon hem de ölüm ötesi hayat vardır. Bu söylem, tutarsız görünüyor.

iv- Ne reenkarnasyon ne de ölüm ötesi hayat vardır. Sonlu ben, ölümle sonsuza dek yok olacaktır. Reenkarnasyon ve ölüm ötesi hayat ancak bir yanılısamadır.

Bu bölümleme, bir açıdan da iki seçeneğe indirgenebilir. İlk ikisi, farklı teoloji ve felsefe sistemlerinin ürünü olmakla birlikte, ruhun ölümsüzlüğünü savunma noktasında birleştikleri için, ruha bedenden ayrıldıktan sonra her hangi bir hayat şansı tanımayan son seçenekten bütünüyle ayrılırlar. Bu nedenle, denebilir ki, ilk iki seçenekte açık ve net olarak ölümsüzlük, son seçenekte de mutlak yokluk düşüncesi dile getirildiğinden, ilk ikisini eternalizm sonuncuyu da materyalizm içinde değerlendirmek suretiyle yukarıdaki dörtlü ayırımı, birbirine taban tabana zıt iki ayrı yaklaşıma indirgemek mümkündür.

Üçüncü seçeneğe gelince, bunu savunmak mümkün görünmüyor. İncancında bireyselliği koruyan bir ölüm ötesi hayata yer veren biri, bu inancıyla tutarlı olarak reenkarnasyona inanamaz. Çünkü beşeri ruhun ölümsüzlük arzusunu tatmin için var olan bu iki inanç ilkesinden biri, ancak diğeri yoksa, anlam kazanır. İnanç ilkelerinden biri de ölüm ötesi hayata inanç olan bir dine inanan kimse, reenkarnasyona inandığını söylese, dini, bu kimseye inancını sonuna kadar savunmaya izin vermez. Veriyorsa bu tür bir din anlayışı kendi içinde tutarsızlık arzeder; vermiyorsa, inancını dininden aldığı iddia

eden söz konusu mümin inancında hatalıdır; her iki seçenek de, son tahlilde, ne din ne de mümin açısından makuldür. Bu durum, sözkonusu söylemin tersi için de geçerlidir. Sözgelimi reenkarnasyona inanan biri; inandığı reenkarnasyon ölümle *amel defteri*'nin kapatılması gibi herhangi bir eskatolojik deyim içermediğinden, hangi hayatından sorumlu tutulacağına ilişkin kafasında ufacık bir düşünce taşımaz.

Bu makalede, materyalist yaklaşımı kısaca özetledikten sonra, reenkarnasyon inancının, beşeri ruhun ölümsüzlük arzusunu tatmin edip edemeyeceğinin bir değerlendirmesini yapacağız.

Albert W. Palmer'e göre, materyalistlerin beşeri ruhun ölümsüzlüğü konusundaki düşünceleri şu şekilde özetlenebilir: Bilim madde ve enerjiden oluşan bir evrene dayanır. Bilime göre insan da madde ile ruhtan, başka bir deyişle madde ile enerjiden oluşmuş bir bütündür. Beyin, bu ürün içinde, karaciğerin safra salgılaması gibi düşünceyi salgılar. Akıl, sevgi, ümit, ideal; bütün bu soyut şeyler, mutlak anlamda fiziksel beyin yapısına bağımlıdır. Düşünce, beyini besleyen damarların kuruması halinde, bütünüyle yok olur; beyinin çözülmesi ile kişilik de çözülür. Bedenin dağılması halinde ne akıl ne de ruh kalır³.

Bu genel anlatım dışında, materyalist yaklaşım içinde, reel olmayan kimi ölümsüzlük anlayışlarına rastlamak da mümkündür. Buna göre,

a) İnsan biyolojik ya da genetik olarak ölümsüz olabilir. Çünkü insan bedeninde taşıdığı, atalarından aktarılan kromozomları, ataları gibi, çocuklarına; çocukları da çocuklarına aktarmakta ve bu *ad infinitum* sürüp gitmektedir.

b) İnsan, insanlık tekamül zincirinin bir halkası olduğundan, sadece çocuklarında değil, aynı zamanda yaşarken ilişkide bulunduğu tüm insanların zihninde, hatta kendinden çıkan söz ve eylemlerde bile, mitolojik kahramanlar gibi, sonsuza dek yaşayabilir.

c) İnsan, geride bırakabileceği sanat, müzik, bilim, edebiyat ve diğer sosyal etkenliklerle ilgili çalışmalarında ölümsüzleşebilir.

d) İnsan, kendini yüce değerler uğrunda feda ederek, kozmik

³ Albert W. Palmer, *The Light of Faith*, New York 1947, s. 122-23.

bilinçte ölümsüz olabilir⁴.

Temelde ya mutlak yokluk ya da bu tür ölümsüzlük anlayışlarından kalkarak, gerek teolojinin gerekse felsefenin ileri sürdüğü kanıtlar desteğinde eternalizm içinde değerlendirilebilecek reel ölümsüzlük düşüncelerini bütünüyle yadsıyan materyalist yaklaşımın, son tahlilde, savunucularını tatmin ettiği söylenilemez. Çünkü ahlaki eşitsizlik, adaletsizlik ve içinde yaşadığımız dünyada türlü kötülüklerle yüz yüze gelen herkes gibi, bir gün hesaplaşmayı uman materyalistler de mutlak yokluk ve hiçlik düşüncesinin verdiği korkunç acıdan kurtulmak için, biraz önce ifade ettiğimiz gibi, kendilerine göre, insanı, hiç değilse, düşüncede tatmin edebilecek değişik türden ölümsüzlük düşüncelerine varmış olmaları bunun güçlü bir kanıtı olarak görülebilir. Şu halde ölümsüzlük düşüncesi onların şuurlarında müşahede ediliyor demektir. Ama şunu da belirtmeliyiz ki, materyalistlerce benimsenen, bireyin nihai kaderi açısından açıklayıcı bir değere sahip görünmeyen, bu nedenle de '*gayr-i şahsilik*' le niteleyebileceğimiz sözkonusu ölümsüzlük düşüncelerinin ya da arzularının, biraz düşününce, ölümlülükle aynı kapıya çıktığı anlaşılacaktır.

Farklı isimlerle anılan reenkarnasyon, ruhun, ölüm sonrası, başka bedenlerde yeniden doğması olarak tanımlanır. Bu inancın, totem⁵ ve karma⁶ inançlarıyla olan zorunlu ilişkisi dikkate alındığında, daha çok hangi kültürlerde yer aldığı hakkında bir tahminde bulunmak hiçte zor değildir. Totemizm, genel tanımı içinde, insanın kimi zaman bir hayvan kimi zaman da bir bitki ya da doğal bir nesne türü ile soyca akraba olduğunu ileri süren bir inanç sistemi olduğuna göre, reenkarnasyonun, bu inanç ile olan ilişkisi, türleri dikkate alındığında, bütünüyle ortaya çıkar. İslâm literatürü içinde, reenkarnasyonun, geçersizliğini ortaya koymak amacıyla, tartışıldığı hemen her eserde, ruhun, bir insan bedenine göçmesine nesh, kendine uygun olarak, korkaksa tavşan, cesursa kaplan gibi bir hayvanın bedenine göçmesine mesh, bitkisel olana göçmesine rash, taş gibi herhangi cansız varlığa

⁴ Krş.: Stanley Krippner, "Mythological Aspects of Death and Dying", Perspectives on Death and Dying Cross-Cultural and Multi- Disciplinary Views, (ed. by Arthur Berger and Others), s.11.

⁵ Günaltay, a.g.e., s. 161.

⁶ Carl B. Becker, "Rebirth and Afterlife in Budism", Perspectives on Death and Dying Cross-Cultural and Multi Disciplinary Views, (ed. by Arthur Berger and Others), s. 114.

göçmesine de fesh denildiği görülmekte iken⁷; reenkarnasyona bir inanç ilkesi olarak inanan insanlar arasında ise, adı geçen kavram, ölü insanların dönüşü anlamında, bütünüyle insan düzeyinde yorumlanmaktadır. Nitekim Kofi Asare Opoku, reenkarnasyonu ölü insanların dönüşü olarak algılayan bir kabileden, Yoruba'dan söz ederken şöyle der:

"Onlar ölülerin dönüşünü ifade eden çok sayıda isim kullanırlar ... sözgelimi, *Iyoba*, Annenin dönüşünü; *Yetunda*, Annenin ikinci kez dönüşünü; *Babatunde*, Babanın tekrar dönüşünü ifade eder. *Degbo*, gitti ve geri döndü; *Evakpo*, tekrar gelmek için kendini tehlikeye attı demektir. Sadece anne, baba ve yetişkinlerin değil, aynı zamanda çocukların döneceğine de inanılır. Yoruba, bu nedenle, çocuğun geri dönmesine *Omotunde*, çocuğun dönmesine ve o an orada bulunmasına *Omodeinde* derler"⁸.

Yoruba halkınca kullanılan bu deyimlerin, yukarıda dile getirdiğimiz nesh deyiminin ayrıntıları olarak değerlendirmek mümkündür.

Öte yandan, aşamaları özel olarak adlandırılmış olmamakla birlikte, bir başka söylentiye göre de, ruhun, bir tür süreklilik içinde, tanrılar, insanlar, aç hayaletler ve saireden birinin bedeninde yeniden doğabileceği iddia edilmektedir⁹.

Samsara deyimi, Hint din felsefesinde reenkarnasyon ile aynı anlamda kullanılır. Samsara, sürekli varoluşu ifade eden bir kavramdır. Hayatla sürekli varoluş, kendi doğal zorunluluğuna göre işleyen kozmik bir evren yasası olan karma yasasına göre gerçekleşir. Karma ve reenkarnasyon, Hint kökenli dinlerin iki önemli inanç ilkesidir. S. Radhakrishan, '**Commentary on the Bhagawat Gita**' sında şöyle diyor:

"Bedenden ayrılan ruhun durumu, varlığın değişik formlardaki ikametini, insan bedenine dönüşü, gelecekteki

⁷ Bu konudaki eserlerden birine örnek olarak bkın.:Günaltay, a.g.e., s. 162.

⁸ Kofi Asare Opoku, "Death and Immortality in the African Religious Heritage", *Death and Immortality in the Religions of the World*, (ed. by Paul and Linda Badham), New York 1987, s. 15.

⁹ J. Bruce Long, "Reincarnation", *The Encyclopedia of Religion*, (ed. by Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York 1987, s. 267.

varlığının karma ile belirlenmiş olması; bütün bunlar Veda'larda dile getirilir"¹⁰

Böyle olmakla birlikte, karma ile reenkarnasyonun nasıl işlediği konusunda, Hint kökenli dinler arasında ortak bir görüşün varlığından söz etmek, biraz sonra anlaşılacağı gibi, pek mümkün değildir.

Upanışad öğretisinin ana hedefi, insanı ölümlülükten ölümsüzlüğe, daha ayrıntılı bir deyişle, özü; hareket, acı ve istek olan, süreksiz ve geçici olan'dan, özü; sonsuz huzur ve mutluluk olan, sürekli ve değişmez, ikincisiz Bir'e ulaştırmaktır. Burada kurtulmak istenilen samsara, ölümlülük, fenomen; ulaşılmak istenilen ise Brahman, ölümsüzlük, numendir¹¹. Bu ayırım içinde, fenomen ile numen, bağımsız iki evren değildir. Bunlar birbirlerine atman ya da ruh ile bağımlı iki evrendirler. Atman, hayat gücü, hayat, nefes ve ruh anlamlarını içeren bir deyimdir.. Pek çok ekol, atmanı, ölümlü maddeye hayat veren şuurlu bir ben ya da ruh olarak yorumlar. Upanışad öğretilerinde, atman, ne kadar reenkarne olursa olsun, asla eskimez; eskiyen, yaşlanan ya da yıpranan sadece maddedir. Atman, bu anlayış içinde, ne samsara gibi, süreksizi, fenomeni; ne de Brahman gibi, sürekliyi, numeni temsil eden bir şeydir. O, fenomen ile numen arasında, üzerinden ne gece ne gündüz ne hastalık ve ne de ölüm geçen bir köprüdür¹². Dolayısıyla o, zorunlu olarak, bir ucuyla fenomen, diğer ucuyla da numen evrenine bağlıdır. Bu şuurlu ben, gerçek, doğruluk, sürekli ve ölümsüz olmakla birlikte¹³, kendini iki evren arasında, kendi olarak tanıyamaz. Çünkü o, ya kendini fenomenle özdeşleştirerek, öylece tanır; dolayısıyla da çokluk içinde bir ben'miş gibi hareket eder, ya da kendini Brahman ile özdeşleştirerek, tüm nesnelere kozmik ben'i olarak tanır. Ancak atmanın kendini öylece tanıması, her iki düzeyde de entellektüel değildir¹⁴.

¹⁰ Jamuna Prashad, "The Hindu Concept of Death", Perspectives on Death and Dying Cross Cultural and Multi Disciplinary Views, (ed. by Arthur Berger and Others), s. 84'den nakil.

¹¹ William A. Borman, "Upanishadic Eschatology: The Other Side of Death", Perspectives on Death and Dying Cross- Cultural and Multi-Disciplinary Views,(ed by Arthur Berger and Others), s. 89.

¹² Prashad, a.g.m., s. 85; Borman, a.g.m.. s. 89.

¹³ Prashad, a.g.m., s. 85.

¹⁴ Borman, a.g.m., s. 89.

Bu anlatım içinde, reenkarnasyona inanan birinin karşısına, öyle anlaşılıyor ki, kaderi ile ilgili olarak iki ayrı yol çıkmaktadır: Extrem sürekli fenomenal hayat yolu; extrem sürekli numenal hayat yolu. Ataların yolunu dile getiren ilki, özü gereği, acımasız bir sebep-sonuç ilişkisine dayanırken; sonuncusu, arzu edilen ölümsüzlüğü dile getiren tanrısal bir yoldur. O halde ilk yol aşıp ikinci yola ulaşılmalıdır; ama nasıl?

Zincirleme bu doğum ve ölüm olguları, Hindularca kötümserlik içinde karşılanır. Çünkü hayat sadece sıkıcı ve hayal kırıcı değil, aynı zamanda acı ve bedbahtır da. Burada bir inanç ilkesi olarak reenkarnasyon inancının, fizik ve psikolojik olarak ölümün kavgasını veren insana, sunacağı ne özünü açıklayan doğru bir neden ne de varoloşuna anlam katan doyurucu bir değer sunması sözkonusudur.

Ceza ve mükafatı belirleyen, kendi doğal zorunluluğu içinde işleyen, sürekli fenomenal hayata hakim olan karma; her zaman iyi nedenlerin iyi sonuçlar, kötü nedenlerin de kötü sonuçlar doğurması şeklinde işlemez; onun işleyişi 'ne ekersen onu biçersin' şeklindeki büyümlü anlatımdan daha komplekstir; çok daha belirsizdir. Belki de sürekli fenomenal hayatı bütünüyle acımasız kılan bu belirsizliktir. Belirgin olan tek şey; ruhun o anki barınağından ayrıldıktan sonra, karma'ya bağlı olarak, kendi olmaksızın, *bir şekilde* reenkarne olmasıdır. Kozmik bir yasa olan Karma, eylemden bağımsız olarak işlevseldir. Bu söylemlerin, ölümsüzlüğe kavuşturacak ümitleri kırmak, arzuları yok etmek suretiyle, nihai kaderini düşünen insanı, bütünüyle karamsarlığa ittiği anlaşılmaktadır.

Bu acı veren fenomenal hayat, temelde, insanın ruhsal özgürlüğünü tecrübe edecek bir zamana kadar devam eder. Acı veren sürekli fenomenal var oluşun ana nedeni, arzu ya da sınırlı zevk kaynağı her hangi bir objeye olan bağlılıktır. İşte insan bu nedenle, özüne aykırı olan bilgisizlik, zamana bağlılık ve maddeden kurtulmaya çalışmalıdır. Bunun da tek bir yolu var: Kozmik Ben, Brahman ile birleşme arzusu, daha açık bir deyişle geçici zevke hayır, kalıcı zevke evet demek¹⁵. Kuşkusuz bu arzu, bireysel ontolojik ve epistemolojik benlik'in nihai olarak yokolacağına kapı aralamasına rağmen, gerçek bir Hindu idealidir.

¹⁵ Krş.: Long, a.g.m., s. 267.

Buda, geleneksel Hint din felsefesinde zikredilen atman yerine anatman/ruhsuzluk kavramını kullanır¹⁶. Buda, kendi reenkarnasyon öğretisinin metafizik spekülasyonlardan ya da hint mitolojisinden değil, bizzat evrandeki işleyişin algılanmasından kaynaklandığını söyler¹⁷. Burada bir güçlük sözkonusudur. Bir bedenın dağılmasından sonra, yaşayan ve yeni bir bedende doğan ruh yoksa, reenkarne oluş budist ruhsuzluğu ile nasıl uzlaştırılacaktır? Bu budist reenkarnasyonun, diğer güçlüklere oranla, özünde taşıdığı, birinci derece önemi olan çözümü zor bir güçlüktür¹⁸.

Savunucuları tarafından bile nasıl işlediği kesin olarak bilinmeyen bağımsız ve acımasız karma ve ölümsüzlük umudu reenkarnasyon inancının, öyle anlaşılıyor ki, ölümü yenmek adına, insanı yeterince tatmin ettiğini söylemek mümkün değildir. Atman'ın Brahman'a ya da Anatman'ın özü yokluk olan Nirvana'ya ulaşmadan önceki sürekliliği, ister negatif ister pozitif yönde olsun, kurtulmaya çalıştığı sıkıcı, mutluluk vermeyen extrem fenomenal bir sürekliliktir. Atman ya da Anatmanın, asıl mutluluğu ve arzu ettiği sürekliliği, extrem numenal sürekliliğe, yok olma anlamında Brahman'a ya da Nirvana'ya ulaşınca tadacağına inanılır. Ama bunun da bir garantisi yoktur. Öte yandan, Sonsuz Ben'de yok olan sonlu ben'in, yok iken, varlığının farkında olması, her şeyden önce, farkındalık deyimıyla çelişir.

İnanç ilkelerinden biri de, içinde ontolojik tabakalaşmanın söz konusu edildiği bir ölüm ötesi hayata inanç olan kaynağı güvenilir teistik dinler, reenkarnasyon inancına iltifat etmezler. Ölüm ötesi yeni bir hayatın ontolojik varlığını, ölümün bir son olmadığı realitesinden kalkarak kabul eden sözkonusu bu ilahi dinler, ölümden sonra hayat inancını, söz konusu inancın diğer dayanaklarına göndermede bulunmaksızın ifade etmek gerekirse, bir ölçüde ahlaki dayanak ile olan ilişkisinden de anlaşıldığı gibi, değerlerin ve kişiliğin korunması için zorunlu görürler.

¹⁶ Becker, a.g.m., s. 115.

¹⁷ Becker, a.g.m., s. 110.

¹⁸ Krş.: Becker, a.g.m., s. 115.